

**Баланюк С. С.,**  
доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів  
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

## СПЕЦИФІКА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ЛОГІКО-ЛІНГВІСТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ *ОСОБЛИВИЙ* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

**Анотація.** У статті розглядається семантичний потенціал англійських прикметників зі значенням «особливий» у плані детермінації їх логіко-лінгвістичного статусу. Аналізуються аспекти міжкатегоріального зв'язку для цієї лексико-семантичної групи слів, а також розкривається специфіка формування поняття *особливий* у процесі вираження узагальненої оцінки предмета у сучасній англійській мові.

**Ключові слова:** лексико-семантична група, лінгвоспецифіка, концептуалізація, категорія.

**Постановка проблеми.** Враховуючи, що лексичній одиниці властиві і план вираження (матеріальна форма), і план змісту (сміслові наповнення), вона є певною точкою перетину, об'єднанням цих двох сторін взаємовідношень. Слово відображає, з одного боку, зв'язок із низкою «формально» близьких слів, а з іншого – зв'язок із тим семантичним простором, з яким так чи інакше перетинається її власний смисловий «зміст» [1, с. 21]. Тому у семасіологічному ракурсі має аналізуватися специфіка значення у його кореляції з відповідним предметом чи уявленням про нього. Яким чином оцінно-сміслові властивості прикметників зі значенням «особливий» узгоджуються з поняттям *особливий*, і чи можуть вони виступати верифікуючим фактором відображення цього поняття у мовленні, необхідно встановити для глибшого розуміння закономірностей їхнього функціонування і логіко-лінгвістичного статусу.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Суттєвий до рибок у питання взаємовідношення значення слова і поняття визнається науковцями як логіко-семантичного напрямку (Г. Фреге, Л. Вітгенштейн, П. Стросон та ін.), так і відомих теоретиків-мовознавців (О. І. Смирницький, Д. Н. Шмельов, І. А. Стернін, В. В. Левицький, О. Д. Огуй та ін.). Відомо, що філософські й лінгвістичні аспекти цих категорій, хоча й мають певний спільний теоретичний базис, усе ж різняться за своїм підходом і специфікою тлумачення. Багато лінгвістів відносять значення до суто мовної категорії, тоді як категорію поняття вважають логіко-філософською. У деяких роботах наводяться аргументи щодо їхньої несумісності у зв'язку з тим, що поняття інтернаціональне, а значення має національний характер, говорячи про наявність у понятті й відсутність у значенні емоційного аспекту та ін. (більше про це [2, с. 88]). З опорою на загальну теорію пізнання, у логіці встановлено теоретичні загальнофілософські положення, які мовознавці Б. М. Богуславський, О. І. Смирницький, Р. А. Будагов, Г. О. Уфімцева та ін. поклали в основу теорії значення слова. За ними, 1) слова є засобами відображення понять у діалектичній єдності мови й мислення; 2) слова не є вільними витворами нашої свідомості, не пов'язаними з потребами спілкування. Базуючись на цих твердженнях, у лінгвістиці пояснюються співвідношення слова й поняття як процес відображення поняття у слові, що має атрибути суб'єктивно-об'єктивної (психологічної) характеристики

(оцінки, модальні значення тощо) і формулює значення слова як відношення слова до поняття через різні форми конкретних виявів цього відношення. [3, с. 47]. Особливо актуальним постає суть взаємозв'язку логіки й лінгвістики у дослідженні лексичного значення слів-полісемантів зі значенням «особливий», адже саме в аналізі їхніх синонімічних значень, які об'єднуються уявленням про один сигніфікат, ми маємо справу з багатомірним поняттям і полісемічним значенням, яке відображає його у мові.

Метою нашого дослідження є спроба розширення лінгвістичних пошуків у вивченні семантики прикметників узагальненої абсолютної оцінки зі значенням «особливий», виявити, як вони узгоджуються із філософсько-діалектичними законами буття з урахуванням того, що оцінка загалом є категорією логіко-психологічною.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** У ході нашого дослідження, ми звертаємось до потенціалу лексико-семантичної групи слів «особливий» виражати у мові значення й поняття, застосовуючи термін *категорія* як альтернативний варіант для опису такої лексики. Як відомо, категорія є універсальним терміном, який застосовується на міждисциплінарному рівні, хоча, у той же час, кожній конкретній науці властиві свої категорії. Філософське тлумачення категорії – це найбільш загальне поняття, котре утворюється у кінцевому результаті абстрагування від предметів, їхніх особливих ознак, разом з тим, фіксує мінімум ознак предметів, які охоплює [4]. Тому термін категорія може інтегруватися при актуалізації й бути прийнятним як у суто семантичному, так і логіко-лінгвістичному й філософсько-психологічному ракурсах дослідження особливо, коли мається на увазі, як у нашому випадку, значна узагальненість певного поняття.

Насамперед ми спробували встановити, у чому полягає суть досліджуваного значення за тлумачними словниками сучасної української мови, де знаходимо таке пояснення: «особливий» – який чимось виділяється серед інших, не такий, як інші, не схожий на інші; незвичайний, винятковий [5, с. 779]. В англійській мові слово *particular*, яке є представником лексико-семантичної групи прикметників зі значенням «особливий», поряд зі *special, unique, specific, peculiar* та іншими, має схожі тлумачення, порівн.: *'associated with a specific person, group, thing, or category; not general or universal...'*; [6] *'distinctive among other examples or cases of the same general category...'* [7]. Тобто предмет характеризується як *нетиповий, відмінний від інших, не загальний* без вказування на якусь конкретну ознаку чи відмінність. Такого роду лексика, як свідчить аналіз англійських текстів художньої літератури, застосовується мовцем у незвичних ситуаціях, коли увага привертається до чогось *неординарного, незвичного, унікального (special, unique, unusual, particular, exceptional* тощо). Саме через те, що прикметникам абсолютної оцінки

більшою мірою властива узагальненість їхнього значення, злиття смислових відтінків і велика сукупність різних сем, ми спостерігаємо своєрідну комплектистність значення (т. зв. широкозначність). За результатами аналізу словникових статей, для одного прикметника вони можуть досягати 20-ти, доповнюючись численними контекстуальними синонімами. Однак, справжнє смислове багатство його семантики розкривається лише у словосполученні, у контексті певної ситуації, у дискурсі. Саме тут значення виявляє значну смислову змістовність, що дає можливість семантично узгоджуватися практично з будь-яким іменником. Так, за результатами компонентно-статистичного аналізу, виявилось, що майже неможливо знайти таку категорію слів в англійській мові, яка не вступала б у сполучуваність з ними (слабка кореляція спостерігається лише із займенниками та власними назвами, а також іменами) [8, с. 27], наприклад:

*“Between those two poles exist all others who inhabit this particular world, from the humble mules to the high-profile players like the late Pablo Escobar”* [12, с. 31].

*“I have a beautiful, special, and according to you yourself, a most unique piece of primitive art. It fits in very nicely with the rest of my collection. As for it not being a part of my particular ethnic heritage, my collection contains primitive art from all over the world”* [13 а, с. 7].

У мовній картині світу носіїв англійської мови поняття про *особливе* займає окреме місце. У випадку такого розуміння дійсності, коли у предметі виокремлюється щось відмінне від інших, *особливе*, безперечно, викликається інтерес до його прояву, у порівнянні з іншими ознаками, предметами, явищами навколишнього світу. За Рікерттом, це є основою індивідуалізуючого типу утворення понять, який являє собою сутність історичного пізнання. *Особливе*, породжуючи зацікавленість і, можливо, подив, оскільки характеризує явище чи предмет такою якістю, яка відрізняється від експериментального досвіду носія мови, створює зв'язок і з менталітетом, і з почуттями, і з мовою. Суспільна практика людей визначає, що потрапляє у поле свідомості, і що випадає з нього. І, безперечно, зацікавленість у комунікативному процесі викликають ті ситуації, які ми оцінюємо як неординарні, незвичайні, відмінні від певного стандарту. Тобто на перший план виходить відношення суб'єкта до об'єкта, при якому виокремлення певного явища, його ознаки відбувається за оцінкою невідповідності *звичайному, загальному*, що викликає звернення більшої уваги на нього через особистісну чуттєву реакцію. Тому ми вважаємо, що концептуалізація *особливого* має важливе евристичне значення, хоча інтерпретативний смисл мовної картини світу усвідомлюється імпліцитно, приховано.

У сучасній когнітивній лінгвістиці активно обговорюється питання, як класифікує людина фрагменти навколишнього світу і власної внутрішньої мисленнєвої діяльності, а також на основі чого вона оцінює тотожність речей, їхню належність до однієї й тієї ж категорії чи, навпаки, відмінність від інших. На перший план виходить концептуалізація явищ дійсності, яка відображається в описі їх мовцем. У процесі концептуалізації *особливого* важливими є категоризація *незвичного, небаченого раніше*, такого, що суб'єкт і не знає, як описати. Як відомо, до категоризації як *особливої* форми пізнання й мислення людини вперше звертався Арістотель, розвивали цю теорію Л. фон Вітгенштейн, Дж. Лаккофф, О. Рош та ін. Авторитетний когнітолог О. С. Кубрякова за-

значає, що категоризація світу – це результат когнітивної діяльності людини, підсумок класифікації навколишнього світу і виленовування окремих одиниць у проведеній класифікації, коли кінцевим етапом такої діяльності виявляється формування *особливої* категорії [9, с. 311]. Дослідження Л. фон Вітгенштейна і його наступників довели, що у різних науках слід говорити про категорії різного типу. А ступінь подібності одиниць, які зводяться до однієї категорії, може бути різною. Більш поширені категорії типу часткового збігу називаються у лінгвістиці прототипними, оскільки ідею категорії найповніше виражає її прототип як «кращий представник якогось концепту».

За результатами нашого попереднього дослідження виявилось, що поняття *особливий*, маючи своєрідну абстрактно-категоріальну змістову структуру, характеризується універсальною здатністю охоплювати сферу реалізації концепту *ОСОБЛИВИЙ*. Він містить елементи всіх трьох базових складників концептуального поняття: 1) інформативну сутність (те, що сприймається найсуттєвішими моментами у житті), 2) перцептивно-образну картину враження про такі моменти, асоціації, 3) конотативно-оцінну складову. При цьому за першою складовою такий концепт відображає три типи знань людини: емпіричні, енциклопедичні чи прототипні. За практичним аналізом відповідності трьох структурних елементів, для концепту *ОСОБЛИВИЙ* проявляється властивість суміщати їх у взаємодоповнюючому вигляді без чітко окреслених розмежувань [10, с. 271]. Однак, лексичне поняття мовних одиниць, на відміну від філософського, вбирає у себе не всі ознаки явища, яке відображає, воно характеризується тим, що диференціє властивості узагальнених ознак. Вирішальну роль у цьому мовно-творчому процесі відіграє здатність людини до порівняння, ототожнення, вибору та ін. За попередніми спостереженнями, верифікуючим фактором відображення поняття у мовленні для досліджуваних прикметників виступають їхні оцінно-смислові властивості, які можна встановити, певною мірою, через асоціативне уявлення мовців про *особливе*.

Очевидним у цьому аспекті вбачається міжкатегоріальний зв'язок цих понять, що передають уявлення про логіко-концептуальну основу розуміння *особливого*, яка формує лексико-семантичну групу прикметників. Саме концептуалізація і категоризація *особливого* мовцем забезпечує функціонування в англійській мові такої універсальної категорії слів з максимально абстрагованим узагальненим значенням і здатність описувати ситуацію виокремлення *незвичного, унікального, нового, особливого*:

*“A very unusual condition,” said Standish, “that is to say, we can only believe that it is entirely unique. I’ve certainly never heard of anything remotely like it. It has also proved virtually impossible to verify beyond question that it is what it appears to be, so I’m glad to say that we have been spared the embarrassment of attempting to give the condition a name”* [13 б, р. 39].

Як засвідчує аналіз текстів англійської художньої літератури, уявлення мовців про *особливе* цілісне, комплексне, багатомірне, хоча і надзвичайно узагальнене, неконкретне. Воно виявляється у різноманітності створюваних мовцем конструкцій та сполучень, у його здатності описувати схожі, але онтологічно різні явища, і тим самим порівнювати їх та ототожнювати, підводити під спільну категорію, ідею, виокремлюючи опис, уніфікуючи його та вписуючи до

загальної системи координат і цінностей. Завдяки семантичній властивості, а саме – здатності до сумісності таких лексичних одиниць з іменниками різноманітних класів поряд зі значним логіко-філософським потенціалом перед цими широкозначними прикметниками відкриваються практично безмежні можливості функціонування у мовленні.

Проаналізувавши багатоаспектний логіко-філософський зміст досліджуваної категорії слів, виявилось, що мовна уява про *особливе* не тільки пов'язується з неосяжним класом речей, явищ, понять, а й дозволяє їх упорядковувати, установлювати організацію й смислові відношення між ними, і, у цілому, демонструє здатність узагальнювати й детермінізувати їхній лексико-семантичний зміст. Тобто окреслюється логіко-семантичне поле взаємопов'язаних, взаємозумовлених і взаємодіючих у мові уявлень і явищ, об'єднаних у загальну категорію *особливого* у мовній картині світу. Все це відображається у наборі представників ЛСГ зі значенням «особливий» [11, с. 19-28], в їхньому семантичному потенціалі та потенціалі складових цього значення, у лексичній сполучуваності та синтаксичних моделях у мові.

**Висновки.** За результатами нашого дослідження, уява про *особливе* асоціюється мовцями як концептуалізоване унікальне логіко-лінгвістичне угруповання – категорія *особливий*, яка через прикметники входить до складу ознак величезного масиву лексики [8, с. 28-41].

Функціонування логіко-лінгвістичної категорії *особливий* пов'язано з такими важливими внутрішньо пізнавальними процесами, як узагальнення, отождошення та вибір, які є основою фундаментальних філософсько-психологічних функціональних концепцій буття, а отже, і, безумовно, мовлення. Унікальність досліджуваної категорії полягає ще й у тому, що вона має пряме відношення до такого важливого логіко-психолінгвістичного процесу, як мислеформування, і дає можливість простежити, як інтерес до *нового, незвичного* спонукає людину до вибору спеціальних окремих мовних одиниць, щоб передати поняття *особливий* засобами мови.

Важливу роль у комплексному дослідженні, яке вивчає закономірності функціонування мовно-ментальних механізмів людини у плані їх співвіднесеності зі структурою мови через призму відображення дійсності, відіграють особистісні уявлення мовців, які асоціюються з *особливим*. Тому подальше дослідження у цьому напрямку повинно доповнитись поглибленим аналізом психолінгвістичних характеристик англійських прикметників зі значенням «особливий» у сучасній англійській мові.

#### Література:

1. Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного языка: монография. 2-е изд., испр. К.: Киевский университет, 2004. 208 с.
2. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. К.: Знання, 2004. 326 с.
3. Філософські питання мовознавства / Відп. ред. В. М. Русанівський. К.: Наук. думка, 1972. 199 с. (Ін-тут мовознавства ім. О. О. Потебні Академії наук УРСР).
4. Новейший философский словарь / Гл. ред. А. А. Грицанов. Минск: Книжный дом, 2003. 1279 с.

5. Словник української мови / за ред. ак. І. К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1974. Т. 5. 840 с.
6. The American Heritage Dictionary of the English Language. Fourth Edition. Houghton Mifflin Company, 2000. URL: <http://www.dictionary.com>.
7. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. Merriam Webster OnLine, 2002. URL: <http://www.dictionary.com>
8. Баланиук С. С. Сполучуваність прикметників ЛСГ зі значенням «особливий». Науковий вісник ЧНУ. Германська філологія. Чернівці: Рута, 2005. Вип. 231. С. 28-41.
9. Кубрякова Е. С. Язык и знание. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
10. Баланиук С. С. Концептуальна репрезентація поняття особливий та його типологічна характеристика. Науковий вісник Волинського національного ун-ту : 36. наук. праць. Філологічні науки. Луцьк: ВНУ, 2008. Вип. 5. С. 268-272.
11. Баланиук С. С. Інвентаризація прикметників ЛСГ із значенням «particular» та їх особливості. Нова філологія / Гол. ред. А. М. Науменко. Запоріжжя: ЗДУ, 2003. Вип. 3(18). С. 19-28.

#### Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Yallop David. Unholy Alliance. London: Corgi Book, 2001. 399 p.
2. Библиотека современной англоязычной литературы: Текстова база даних. 80 хв /700 MB. М.: CD. Вид-во: Master Media, 2003. 1 електрон. опот. диск (CD-ROM): 12 см. Систем. вимоги: Pentium; 32 MB RAM; Windows – 98, 2000 XP; MS Word 97–2000: а) Foster Alan Dean. Cyber Way; б) Adams, Douglas. The Long Dark Tea-Time of the Soul.

#### Баланиук С. С. Специфика концептуализации логико-лингвистической категории *особенный* в английском языке

**Анотация.** В статье рассматривается семантический потенциал английских прилагательных со значением «особенный» в плане детерминации их логико-лингвистического статуса. Анализируются аспекты межкатегориальных связей для этой лексико-семантической группы слов, а также специфика формирования понятия *особенный* в процессе выражения обобщенной оценки предмета в современном английском языке.

**Ключевые слова:** лексико-семантическая группа, лингвоспецифика, концептуализация, категория.

#### Balaniuk S. Conceptualization Features of Logic and Linguistic Category *Particular* in the English language

**Summary.** The semantic potential of the English adjectives meaning «particular» is studied aiming to determine their logic and linguistic status. The author analyzes aspects of intercategory correlation for this group of words in the article. There were described some ways of expressing generalized object's evaluation by English speakers revealing specific peculiarities of the category formation,

**Key words:** lexico-semantic group, specific linguistic features, conceptualization, category.